

יום רביעי הגדול

מרדכי נאור

יום שישי, ה' באייר תש"ח, 14 במאי 1948, היום בו הוקמה המדינה, זכה לכינוי "יום שישי הגדול". באותו יום הגיעה הדרמה לשיאה: במישורים הפנימי והחיצוני, בזירות הצבאית, הפוליטית והבינלאומית. כאן בארץ ובמקומות שונים בעולם, ובעיקר – כאז כן היום – בארצות הברית.

ואולם, לפני אותו יום שישי גדול, על ראשי המדינה העומדת להיוולד היה לעבור שלוש משוכות גבוהות ביום רביעי, 12 במאי 1948: שתיים בתל-אביב ואחת בוואשינגטון. למרבה הצער, התיעוד לגבי שני האירועים התל-אביביים לוקה בחסר, ויש אף חשד להעלמת מסמכים. אשר לוואשינגטון, כאן הדיווח מלא, אם כי שנים רבות הוא היה עלום.

מערכה ראשונה – המרכז ימליץ ויאשר

או: המרדף אחרי הפרוטוקולים האבודים

השבוע האחרון לשלטון הבריטי בארץ החל ביום ראשון, 9 במאי 1948. ליישוב היהודי, ולכוחו הצבאי העיקרי, ה"הגנה", היו בשבועות הקודמים הצלחות גדולות. ערביי ארץ-ישראל, הפלסטינים, נשברו ונסו בהמוניהם מעריהם וכפריהם. העולם כולו עקב בדריכות אחר הנעשה בארץ. האו"ם וארצות הברית עשו מאמצים להפסיק את הקרבות ולייצב הפסקת-אש. הממשל בוואשינגטון לחץ על הצד היהודי להסכים לשביתת-נשק בת שלושה חודשים ולדחות במקביל את הכרזת המדינה. בקרב המנהיגות היהודית-ציונית, בארץ ובארצות הברית נחלקו הדעות: האם לקבל את ההצעה האמריקאית, או להכריז על הקמת המדינה מיד בגמר שלטון המנדט הבריטי. אף במפא"י, מפלגת-השלטון דאז, שבראשה עמד דוד בן-גוריון, ראש הממשלה המיועד, התרוצצו שתי העמדות.

ביום רביעי, 12 במאי 1948, כונס בתל-אביב מרכז המפלגה לקבוע עמדה בשאלה הגורלית: להכריז על המדינה או להסכים להפסקת-אש, הסכמה שפירושה דחיית ההכרזה. זה כבר היה המושב השני של המרכז, שהחל את דיוניו ביום שלפני כן. לפי עדויות בעל-פה, מקצת מחברי המרכז, ביניהם אישים בכירים, התנגדו להכריז על המדינה וצידדו בקבלת ההצעה האמריקאית. ואולם קיים קושי גדול לעקוב אחר הדיונים, משום שבניגוד למקובל במוסדות מפא"י, שדיוניהם נרשמו בקפדנות בידי קצרנים והועתקו לפרוטוקולים, הפרוטוקול הזה אבד/ נעלם/ הוסתר ורק שרידים ממנו נותרו. במחקר על מפא"י ערב הקמת המדינה שפורסם ב-1989, נאלץ העורך, פרופ' מאיר אביזוהר, לקבוע בצער: "תמוהה העובדה שבפרוטוקול שנשמר, לא מצאנו אף לא אחד מדברי ההתנגדות. הדבר

גרם לרינון כי מישהו מהמתנגדים או מתומכיהם דאג לכך שהדברים יעלמו". ההסבר לכך הוא, שהמתנגדים, ביניהם אישים בכירים כגון שר האוצר המיועד אליעזר קפלן, פנחס לוביאניקר (לבון) ויוסף שפרינצק (מי שיהיה מאוחר יותר היושב-ראש הראשון של הכנסת) חשו בדיעבד לא בנוח על התנגדותם להקמת המדינה באותה שעה וייתכן שמקורבים להם "העלימו" את המסמכים.

דמות מפתח בדראמה הזו היה משה שרתוק (שרת), ראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, ומי שיהיה תוך יומיים שר החוץ הראשון. שרתוק נמנה עם החוששים והוא לא הסתיר זאת. בשבת, ה-8 במאי 1948, הוא נפגש בוואשינגטון עם מזכיר המדינה ג'ורג' מרשל, שתבע ממנו לפעול בשיקול דעת, ולא לסמוך יתר על המידה על ההצלחות הצבאיות של ה"הגנה", שהן בנות-חלוף. מרשל אמר לו, ביותר מרמז של איום: "כשתראה בשובך את עמיתך, ספר להם על המצב כאן ותייעץ להם מה לעשות". משמע: לקבל את ההצעה האמריקאית להפסקת-אש ולדחיית ההכרזה.

שרתוק הגיע ארצה רק ב-11 בחודש. מרכז מפא"י ציפה בכיליון-עיניים למס' 2 (אחרי בן-גוריון) בהנהגה הציונית ובראשות המפלגה. המהססים תלו בו תקוות רבות, שיאחד את המחנה המתנגד לצעדי הנמהרים לדעתם של בן-גוריון. זה ידע כמובן על היסוסיו של שרתוק, ו"חטף" אותו לפני הופעתו במרכז. בן-גוריון סיפר לימים למיכאל בר-זהר, כי ביקש לשמוע משרתוק על התרשמותו משיחתו עם מרשל. שרתוק הירצה בפניו, לא הסתיר את היסוסיו ואמר לבסוף, בהתייחסו למרשל: אני חושב שהוא צודק. בן-גוריון, לפי תיאור זה, ניגש אל הדלת, סובב את המפתח, ואמר: משה, עוד מעט עליך ללכת לשיבת מרכז המפלגה, שצריך להחליט על הקמת המדינה. מסור להם דין וחשבון מלא ומדויק על השיחה עם מרשל, אבל אינך יוצא מכאן עד שאינך מבטיח לי דבר אחד: את ארבע המילים האחרונות שאמרת לי ("אני חושב שהוא צודק") לא תאמר במרכז. שרתוק נענה ללחצו הלא-כך מתון של בן-גוריון ובישיבת המרכז הסביר את הקשיים והחששות, שגרמו למתנגדים ולמהססים להתעודד, אך את דבריו סיים במילות תמיכה (אם כי מסוייגות): "כנראה שאין לנו ברירה, ואנו מוכרחים ללכת קדימה".

לאור דברים אלה הבינו המהססים והמתנגדים שהפור נפל. הוחלט שלא לערוך הצבעה במרכז, אלא להצביע פה אחד בעד הקמת המדינה לאלתר, עוד באותו שבוע. ההחלטה אמרה: "להציע למנהלת-העם [זו שתיקרא החל מיום שישי, ה-14 במאי, ממשלה זמנית] שתכריז על הקמת המדינה העברית וממשלתה הזמנית".

על עומק החששות של חלק מהנהגת מפא"י מהצעד הגורלי יכול להעיד הסיפור הבא, העלום למדי, שפורסם רק 30 שנה ויותר לאחר התרחשות הדברים. שניים מראשי ה"יונים" דאז, קפלן ושפרינצק, טסו בחשאי לפאריז, כנראה ב-9 במאי 1948, כדי להיוועץ במדינאי היהודי הבכיר ביותר בעת ההיא – ליאון בלום, ראש ממשלת צרפת לשעבר. הם הציגו לו את השאלה: האם בן-גוריון אינו פזיז מדי, "ואין לסמוך על תפיסת העניין של אחד מחברינו בלבד, יהא חבר בולט וחשוב ביותר?" בלום האזין, חשב הרבה והשיב: "בן-גוריון צודק. זו הזדמנות חד-פעמית שאסור להחמיצה. עליכם להכריז על המדינה – עכשיו או לעולם לא!" (לפי עדותו של העיתונאי מיכאל אסף ששמע את הדברים מפי מרק ירבלום, ראש הסניף הצרפתי של מפא"י בימים ההם, שארגן את פגישת השניים עם ליאון בלום ונכח בה).

מערכה שנייה - רוב של שישה נגד ארבעה

או: האם הייתה בכלל הצבעה?

באותו יום עצמו, ה-12 במאי 1948, התנהל במקביל דיון נוסף, דרמטי עוד יותר במנהלת העם (הממשלה הזמנית, כאמור, מעוד יומיים). דיון זה נמשך 13 שעות רצופות ואף בו עמדה על הפרק ההכרעה: להכריז על העצמאות או לקבל את ההצעה האמריקאית. בדיון נכחו 10 מחברי מנהלת-העם: דוד בן-גוריון, משה שרתוק, אליעזר קפלן ודוד רמז ממפא"י; מרדכי בנטוב ואהרן ציזלינג ממפ"ם; פנחס רוזנבליט (רוזן) ממפלגת עלייה חדשה; בכור שיטרית, נציג הספרדים; משה שפירא מהפועל המזרחי; ופרץ ברנשטיין מהציונים הכלליים. שלושה מחברי גוף זה נעדרו: הרב י"ל פישמן (מימון) מהמזרחי ויצחק גרינבוים מהציונים הכלליים, שלא ניתן היה להביאם מירושלים המנותקת; והרב א"מ לוי מראגודת ישראל ששהה בניו-יורק.

הנוכחים שמעו בדריכות דיווחים מדאיגים: גולדה מאירסון (מאיר) סיפרה על פגישתה עם המלך עבדאללה מעבר הירדן, שנסוג מהבטחתו הקודמת שלא ישתתף בהתקפה הערבית על המדינה היהודית, משום שכאשר הבטיח בסתיו החולף "חשבתי שאני שליט על גורלי", ועתה "אני אחד מחמישה" (ראשי מדינות ערב שהחליטו על פלישה עם סיום המנדט); משה שרתוק סיפר על פגישתו עם מזכיר המדינה מרשל ועל אזהרתו, שאם היהודים בכל זאת יכריזו על מדינתם, "אל יתבעו עזרה מצד ארצות הברית במקרה של פלישה". הוא חזר והזכיר כמה פעמים את התביעה האמריקאית לדחיית ההכרזה והסכמה לשביתת-נשק; ראשי ה"הגנה" ישראל גלילי ויגאל סוקניק (ידין), שהוזמנו לישיבה על-ידי בן-גוריון, לא הפגינו אופטימיות יתרה. מדבריהם עלה, שבמקרה של פלישה, היתרון הוא בבירור לצד צבאות ערב. זאב שרף, מזכיר מנהלת-העם כתב לימים ברמזו לפסימיות של השניים: "שניהם לא חסכו צבעים גדושים". סוקניק כמעט שהסכים לשביתת-נשק: "אם משמעותה היא להשיג את הנחוצ, לקבל את החסר ולעשות את אשר צריך לעשות, הריהי רצויה" (עדות שרף).

חברי מנהלת-העם היו נבוכים. מרדכי בנטוב, כתב לימים בזיכרונותיו, כי החלטה על ההכרזה פירושה היה התקפת צבאות ערב, "ולרובנו לא היה כל-כך ברור שנצח, ואילו היינו נכשלים – אנחנו, חברי הממשלה, היינו הראשונים שהערכים היו תולים באמצע רחוב אלנבי".

באין-קץ ספרי זיכרונות, מחקרים ומאמרים שפורסמו מאז מופיעה העובדה הבאה: לאחר דברים חד-משמעיים של בן-גוריון בזכות הקמת המדינה לאלתר שפירושה דחיית ההצעה האמריקאית להפסקת אש – נערכה הצבעה. הרוב היה דחוק: מפא"י התפצלה, ורק בן-גוריון ושרת תמכו ב"הכרזה עכשיו"; אליהם הצטרפו בנטוב וציזלינג ממפ"ם, ברנשטיין מהצ"כ ושיטרית מהספרדים – בסך-הכל שישה; ארבעה תמכו בהצעה לקבל את הצעת הפסקת-האש, שפירושה דחיית ההכרזה: קפלן ורמז ממפא"י, רוזנבליט מעלייה חדשה ושפירא מהפועל המזרחי. "הכרעה על חוט השערה" כינה זאת שבתי טבת במאמר מקיף על הדרמה באותו יום, שכתב ב"הארץ" ערב יום העצמאות ה-25 (6.5.1973). "ספק אם

נקרא אי-פעם מנין יהודים להכריע על מהלכה של ההיסטוריה היהודית", תיאר זאת זאב שרף, שנכח בישיבה בתוקף מעמדו כמזכיר מנהלת העם.

וכאן אנו חוזרים שוב למכשלת הפרוטוקול. דברי המשתתפים בישיבה המרתונית הונצחו בפרוטוקול, אך מתברר כי אין בו זכר להצבעה האמורה, ולא ברור מהיכן נלקח הרוב הדחוק (6:4), שכה רבות נכתב עליו. בשנה האחרונה התעורר פולמוס סביב העניין, כשאת לפיד הכופרים בעצם קיום ההצבעה נושא הפרופ' יגאל עילם, שכתב מאמר גדול והתפלמס עליו עם מתנגדיו בשני גיליונות עוקבים של כתב-העת "כיוונים חדשים" (12 ו-13, 2005). מדברי עילם, וממקורות נוספים מתברר, כי הייתה הצבעה, אך בנושא אחר – האם לקבוע מראש את גבולות המדינה. 5 הצביעו נגד ו-4 בעד, וזה כנראה מקור הטעות.

אני מבקש לצרף את קולי הצנוע לשוללי ההצבעה בנושא ההכרזה, בסיועו של לא פחות מדוד בן-גוריון, שכתב לי בשנת 1968, בעת ששקדתי על כתיבת עבודת המ"א שלי באוניברסיטה העברית. לאחר שתי פגישות אתו, שלחתי לו מכתב ובו ביקשתי הבהרות על הדיון הדרמטי ב-12 במאי 1948, וההצבעה. בעיקר רציתי לקבל ממנו אישור מי היו השישה ומי הארבעה. וכך הוא ענה:

שדה בוקר, 20.11.68

למר מרדכי נאור – שלום רב

[לאחר קטע ראשון על ההצבעה בעניין סימון הגבולות]

הצעה שניה – הפסקת אש בא"י לא ידועה לי כלל, ובפרוטוקולים שיש בידי אין כלל החלטה על כך, ואיני יודע מניין לך שששה הצביעו נגד, וארבעה בעד. ולכן איני יכול להגיד לך מי היו המתנגדים ומי היו המחייבים, כי לא היתה כלל הצבעה ב[מילה לא ברורה] לפי החומר שבידי.

בכבוד רב,

ד. בן-גוריון

מכתבו מתפרסם כאן לראשונה.

מערכה שלישית - אדוני הנשיא, לא אצביע בעדך! או: להכיר או לא להכיר במדינה הנולדת?

עשרת אלפים קילומטרים מהדיונים הקדחתניים בתל-אביב, התקיים ביום הרביעי ההוא, בוואשינגטון האביבית, באותן שעות עצמן, דיון לא פחות גורלי לעתידה של מדינת ישראל: האם על ארצות הברית להכיר בה עם ייסודה?

את הדיון יזם הנשיא הארי ס. טרומן, והשתתפו בו מלבדו, מזכיר המדינה מרשל, סגנו רוברט לונט, עוזריהם פרייזר וילקינס ורוברט מקלינטוק, ושלושה מבכירי הבית הלבן: קלארק קליפורד, דיוויד נילס ומתיו קונולי. המפגש נערך בבלייר האוז, שכן הבית הלבן היה נתון בעת ההיא בשיפוצים.

הנשיא אמר בראשית דבריו שהוא זימן את הדיון משום דאגתו הרבה למה שייקרה בארץ-ישראל לאחר ה-15 במאי 1948 (הפינוי הבריטי). הוא ביקש לשמוע את דעות המשתתפים השונים. את עמדת מחלקת המדינה ייצג בעיקר לווט, ששלל נחרצות הכרה

במדינה היהודית, בעוד שקליפורד, שדיבר בזכות ההכרה, זכה לביקורת ולהערות בוטות מצד אנשי מחלקת המדינה, ממרשל ומטה. הרוח הכללית שנשבה בדברי רוב הדוברים הייתה נגד ההכרה, שתגרום לארצות הברית קשיים גדולים במזרח התיכון. הגדיל לעשות מרשל, שבשלב מסוים התפרץ נגד הנשיא, וקבע כי ההכרה – לפי המלצת קליפורד – תעניק לנשיא בבחירות הקרובות (בנובמבר 1948) קולות בזירה אחת (יהודית), אך תגרום לו נזקים קשים בכל שאר הזירות. מרשל הכריז בזעם: "אם יקבל הנשיא את הצעות קליפורד, ואזכה להצביע בבחירות הבאות לנשיאות – אצביע נגד הנשיא".

הנשיא טרומן האזין בפנים חתומות – ולא הגיב. הוא לא הביע את דעתו בעניין ההכרה. ניתן אולי היה לפרש את דעתו לפי דברי הסיכום שלו, כשאמר שהוא נוטה לקבל את דעתו של מרשל, אך לפי שעה לא יקבל כל החלטה, ובקשתו מכל הנוכחים "להמשיך להרהר בנושא".

לאחר שהנוכחים עזבו ונותרו רק הנשיא וקליפורד המאוכזב, הרגיעו הנשיא באומרו: "אל תרגיש רע מאופן סיום הישיבה". קליפורד המשפטן אמר שקרה לו בעבר שהפסיד "קייזים", וייתכן שזה גם המקרה הנוכחי. הנשיא הפתיעו באומרו: "טרם הפסדת אותי!"

וכך בדיוק היה. לאחר יומיים, ובניגוד לעמדת מחלקת המדינה, הכיר הנשיא טרומן במדינת ישראל הנוולדת ונתן לה את הלגיטימציה שלה הייתה כה זקוקה. כשנשמעו תמיהות על עמדתו, הסביר: "פקידים מקצועיים רבים בממשלה רואים עצמם כאנשים היוצרים את המדיניות ומנהלים את הממשל. את הנבחרים הם רואים כדיירים-לשעה בלבד. כל נשיא בהיסטוריה שלנו עמד לפני בעיה זו – איך למנוע את הפקידים המקצועיים מלעקוף את מדיניות הנשיא".

* * *

הנה כי כן, יומיים לפני יום שישי הגדול, ה-14 במאי 1948, נפלו הכרעות גורליות ביום רביעי, ה-12 במאי. בלעדיהן לא הייתה מתאפשרת לידת המדינה ויציאתה ברגל ימין לדרכה החדשה.

המאמר באדיבות דר' מרדכי נאור
פורסם בעיתון הארץ ערב יום העצמאות תשס"ו 2מאי 2006